

'ARKEOLOJİK ALANDA MİMARIN ROLÜ': UYGULAMALI BİR EĞİTİM MODELİ

'THE ROLE OF ARCHITECT IN ARCHAEOLOGICAL FIELD STUDIES': A PRACTICE-BASED TRAINING MODEL

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 16 Mart 2022	Received: March 16, 2022
Hakem Değerlendirmesi: 31 Mayıs 2022	Peer Review: May 31, 2022
Kabul: 20 Temmuz 2022	Accepted: July 20, 2022

DOI : 10.22520/tubaked2022.25.001

Umut ALMAÇ* - Bilge AR - Görkem GÜNAY*** - Zeynep KUBAN******

ÖZET

Tarihi çevrede çalışan mimarın, ister arkeolojik verilerin daha etkin biçimde korunması için inşa edilecek bir koruma çatısının tasarımı, ister kazılarla ortaya çıkan yapıların belgelenmesi, isterse alanda gerçekleştirilecek bir anastylosis uygulamasının planlanması olsun, hangi amaçla alanda bulunduğundan bağımsız olarak bazı temel donanımlara sahip olması beklenir. Mimarın öncelikle; tarihi yapı ve çevrenin farkına varması, onu algılaması, anlaması ve değerlendirebilmesi gerekir. Mimarlık eğitiminde bu donanımın sağlanmasına ve arkeolojik alana yönelik eğitimlerin eksik olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, pek çok farklı disiplinin katkısını gerektiren arkeolojik alan araştırmalarında; taşınmaz kültürel mirasın tespiti, belgelenmesi ve değerlendirilmesi ile ilgili çalışmalarda sorumluluk alacak mimar ve mimar adaylarının yetiştirilmesi için önerilen uygulamalı bir eğitim modeli tartışılmaktadır. Buna yönelik bir eğitim modelinin oluşturulması ve konunun gelecekte kredili bir ders olarak da mimarlık temel eğitimi içinde yerini alabilmesi amacıyla arkeolojik kazıların sürdüğü dönemlerde mimarlık lisans öğrencileri ile seçilen alanlarda bir dizi yaz okulu gerçekleştirilmiştir. Yaz okullarında arkeolojik alanlardaki zorluklar ve kazı ekiplerinin çok disiplinli yapıları gözlemlenmiş ve yapılan eğitimlerde mimarın belgelemenin yanı sıra çok sayıda başka roller alabileceği üzerinde durulmuştur. Eğitim sırasında geleneksel ölçüm teknikleri öğretilmiş ve tatbik edilmiş, aynı zamanda dijital yöntemleri de içeren uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, gelecekte atılması muhtemel

* Dr. Öğretim Üyesi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Harbiye, Taşkışla Cd. No:2, 34367 Şişli/İstanbul, Türkiye
e-posta: almacum[at]itu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9038-2502.

** Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi Harbiye, Taşkışla Cd. No:2, 34367 Şişli/İstanbul, Türkiye.
e-posta: bar[at]itu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5852-1779

*** Ar. Gör., İTÜ Mimarlık Fakültesi Harbiye, Taşkışla Cd. No:2, 34367 Şişli/İstanbul, Türkiye.
e-posta: gunaygo[at]itu.edu.tr ORCID: 0000-0002-2664-669X

**** Prof. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi Harbiye, Taşkışla Cd. No:2, 34367 Şişli/İstanbul, Türkiye.
e-posta: kuban[at]itu.edu.tr ORCID: 0000-0002-4385-6875

adımlar da göz önünde bulundurularak, doğrudan arkeolojik alanda gerçekleştirilen bu yaz okullarının teorik çerçevesi ve pratik uygulamaları, yapılan gözlem ve tespitler ve katılımcıların geribildirimleri sonucunda yapılan değerlendirmeler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, kültürel miras, mimarlık, mimari belgeleme, mimarlık eğitimi, arkeolojik alanda koruma, arkeolojik alanda mimarın rolü.

ABSTRACT

The architect working in the historical environment is expected to have some basic knowledge, regardless of the specific purpose of their work, whether it is the design of a protection roof to be built for more effective preservation of archaeological data, the documentation of new architectural data revealed by excavations, or the planning of an anastylosis application to be carried out in the area. First of all, the architect; must be able to perceive, understand and evaluate the historical structure and environment. It is observed that the provision of this knowledge in architectural education and the training of architects for the archaeological site are lacking. In this study, in archaeological field research that requires the contribution of many different disciplines; a practical training model proposed for the education of architects and architect candidates who will take responsibility in studies related to the identification, documentation and evaluation of immovable cultural heritage is discussed. A series of summer schools were organized in selected sites with undergraduate architecture students during the active season of archaeological excavations in order to create an education model for this and to enable this topic to be able to take its place in architectural education as a credit course in the future. The difficulties in archaeological sites and the multidisciplinary nature of the excavation teams were observed in the summer schools, and it was emphasized that the architect could take on many other roles besides documentation. During the training, traditional measurement techniques were taught and applied, and introductions to digital methods were given. In this study, considering the possible steps to be taken in the future, the theoretical framework and practical applications of these summer schools held directly at the archaeological site, the observations made, and the evaluations of the feedback of the participants are handled.

Keywords: Archaeology, architecture, architectural survey, documentation, architecture education, conservation in archaeological sites, role of architect in archaeological sites.

TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİK ÇALIŞMALAR VE BU ALANDA İHTİYAÇ DUYULAN İNSANGÜCÜ

Tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapan ülkemizde, kültürel mirasın tespiti, belgelenmesi ve sunumu ile ilgili çok sayıda çalışma yürütülmektedir. 2021 yılında Türkiye'de T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde toplam 571 kazı ve yüzey araştırma faaliyeti gerçekleştirilmiştir (URL 1). Bu faaliyetler içinde; kazı, kurtarma kazısı, yüzey araştırması, sualtı araştırması, sualtı kazısı ve yatırım alanı/baraj kazıları bulunmaktadır. Arkeolojik alanlarda yürütülen çalışmaların her geçen yıl artması ve buna paralel olarak eski uygarlıklara ilişkin bilgilerimizi sorgulamamıza yol açan yeni bulguların elde edilmesi, tarihi alanlarımızın daha görünür olmasına, bilim insanları arasındaki tartışmaların zenginleşmesine ve kamuoyunun bu alana duyduğu ilginin artmasına neden olmaktadır.

Kültürel miras alanı ile ilgili çalışmaların artmasıyla birlikte bu alanda ihtiyaç duyulan insan gücünün yetiştirilmesi de önem kazanır. Gerekli bilgi ve becerilere sahip insan kaynağının ülkemizde sınırlı olması nedeniyle bilimsel ve sürdürülebilir çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için etkili insan gücü planlamasına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle son yıllarda teorik ve uygulamaya dayanan yöntemlerle çeşitli disiplinleri kapsayacak biçimde kültürel miras alanında kapasitenin artırılmasına yönelik projelerin¹ geliştirilmesi alana önemli katkılar sağlamaktadır. İlgili projeler, farklı meslek gruplarına yönelik çevrimiçi ve yerinde eğitim programları, uygulama pratiğine dayalı atölyeler,² kamuoyu ve yerel aktörlerle bilgi alışverişi gibi etkinliklerle kültürel miras alanındaki bilgi ve yeteneklerin artırılmasını amaçlamaktadır. Bu çalışmada, söz konusu disiplinlerden birkaçını barındıran arkeolojik alanlarda; taşınmaz kültürel mirasın tespiti, belgelenmesi ve değerlendirilmesi ile ilgili çalışmalarda sorumluluk alacak mimar ve mimar adaylarının yetiştirilmesi tartışılmaktadır.

ARKEOLOJİK ALANDA MİMAR VE EĞİTİMİ

19. yüzyıl başından günümüze dek mimar ve arkeologların ilişkisini tarihsel süreçte değerlendiren araştırmalarda, kültürel miras yönetimi kavramının birçok disiplini yeniden bir araya getirdiği ve özellikle bu iki meslek grubunun ortak paydada paylaştığı alanların gün geçtikçe arttığı vurgulanmaktadır (Emerick 1997: 52). Son elli yılda ivmelenen teknolojik gelişmelerin kültürel miras alanındaki çalışmalarda da yaygınlaştığı ve bu durumun alandaki meslek gruplarının etkileşimini arttırdığı, mimarlık mesleğinin de bu yeni ortamdan etkilendiği ifade edilebilir. Diğer disiplinlerle iş birliklerinin ve ortak çalışmaların artmasıyla mimarların arkeolojik alanlardaki varlığı pekişmektedir. Benzer biçimde, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin [International Council on Monuments and Sites – ICOMOS] 1990 yılında yayınladığı "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü", arkeolojik miras kavramı içinde mimari yapıtların varlığını vurgulayarak bu mirasın sonraki kuşaklara aktarılabilmesi için yapılacak çalışmaların birçok disiplinin etkin iş birliğine dayandırılması gerektiğini ifade etmektedir (ICOMOS, 1990).

Arkeolojik alanlar özelinde mimarlık mesleğini sadece "koruma" kavramı çerçevesinden değerlendirmek uygun olmaz. Mimarlık aynı zamanda arkeolojik miras üzerinden geçmişte var olan uygarlıklar, kültürler ve gelenekler hakkında bilgiler sunarak onları anlamamıza ve yorumlamamıza katkı sağlar. "Katkı" olarak tanımlanan kavram; küçük yaştan başlayarak çocuklarda kültürel miras bilincinin artırılmasından, arkeolojik alanlarda ziyaretçi yönetimi ile ilişkili her türlü tasarıma kadar geniş bir yelpazede faaliyetleri ve çalışmaları kapsamaktadır. Dolayısıyla, arkeolojik alanlarda mimarın rolü geçmişte olduğu gibi "mimarlık tarihi" ve "mimari koruma" alanlarındaki mesleki faaliyetlerin ötesine geçerek kültürel mirasın sosyal çerçevesi ve mimari tasarım gibi daha önce sınırlı olan alanlarda da genişlemektedir.

Tarihi çevrede çalışan mimarın, ister arkeolojik verilerin daha etkin biçimde korunması için inşa edilecek bir koruma çatısının tasarımı, ister kazılarla ortaya çıkan yeni verilerin belgelenmesi, isterse alanda gerçekleştirilecek bir *anastylosis* uygulamasının planlanması olsun, hangi amaçla alanda bulunduğundan bağımsız olarak bazı temel donanımlara sahip olması beklenir. Mimarın öncelikle; tarihi yapı ve çevrenin farkına varması, onu algılaması, anlaması ve değerlendirebilmesi gerekir. Türkiye'deki üniversitelerin mimarlık bölümü lisans ders planlarında, tarih öncesi devirlerden başlayarak Anadolu'daki çeşitli uygarlıkların mimari özellikleri, ilişkileri ve etkileşimleri hakkında bilgiler sunan zorunlu ve seçmeli mimarlık tarihi dersleri

¹ "Türkiye'nin Arkeolojik Varlıklarının Korunması (Safeguarding Archaeological Assets of Turkey, SARAT) başlıklı proje, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü (BIAA) tarafından yürütülmektedir ve Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) ile Uluslararası Müzeler Konseyi İngiltere Şubesi (ICOM UK) proje ortağıdır (URL 3). "Kültürel Mirasın Korunmasında Kapasite Geliştirilmesi-KORU" başlıklı proje ise Kültürel Mirası Koruma Derneği tarafından yürütülmüştür; Edinburgh World Heritage proje ortağıdır (URL 4).

² Mimari mirasın korunmasında nitelikli ustaların yetiştirilmesi ile ilgili olarak Nurdan Kuban ve Yegan Kahya tarafından hazırlanan çalışma, özellikle bu alandaki eğitim faaliyetleri ve tecrübesi hakkında bilgiler sunmaktadır (Kuban ve Kâhyâ, 2016).

bulunmaktadır.³ Benzer biçimde, mimarlık eğitimi alan lisans öğrencilerine tarihi yapı ve çevrenin korunmasına ilişkin genel kavramları sunan ve kültürel mirasa karşı duyarlılık geliştiren dersler verilmektedir. Burada elde edilen temel bilgilere ek olarak, mimari belgeleme ve araştırma üzerine yoğunlaşan, mevcut durumu mimari çizimlerle ifade edebilme becerisi kazandıran ve bir koruma projesinin hazırlanmasında izlenen metodolojiyi aktaran stüdyolar da bulunmaktadır. Ancak Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'taki 118 mimarlık bölümünde mesleki eğitimdeki farklılıklar, kültürel miras konusundaki derslerin ders programlarındaki ağırlıkları, dönemleri ve içeriklerine de yansımaktadır.⁴ Bazı üniversitelerde mimarlık eğitimi alan lisans öğrencileri, buldukları kurumlar içerisinde kültürel mirasın belgelenmesi ve araştırılması konusunda zorunlu veya seçmeli herhangi bir derse erişim sağlayamamaktadır. Daha köklü üniversitelerin mimarlık bölümlerinde ise mimari belgeleme konusunda uygulamaya dayalı ve grup çalışması ile tamamlanan stüdyolar, genellikle bütünlüğünü koruyan tekil tarihi yapılar üzerinden yürütülmekte ve arkeolojik alanlar genelde kapsam dışında kalmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'deki çok sayıda kazı ve yüzey araştırmasında mimari belgeleme ve araştırma konusunda sorumluluk alabilecek eleman bulunmasında güçlük yaşanmaktadır. Çoğu arkeolojik kazı ekibi içinde bir mimari belgeleme grubu veya uzmanı yer almamaktadır. Lisans seviyesinde mimarlık ve arkeoloji öğrencilerinin bu konuda yeterli donanımına sahip olmamaları nedeniyle çok zaman arzu edilen nitelikte belgeleme ve araştırma yapılamamaktadır.

Arkeolojik alanlarda belgeleme ve araştırma konusu, ICOMOS'un "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü"nde sırasıyla 4. ve 5. maddelerinde ele alınmıştır (ICOMOS, 1990). Tüzük, arkeolojik alanların korunması ve yönetimi için ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyulduğunu, bilgilerin elde edilmesi için gerçekleştirilecek bilimsel araştırmalarda arkeolojik veriler zedelenmeden farklı yöntemlerin ve testlerin kullanılabilmesini ifade etmektedir. Söz konusu belgeleme ve araştırma sürecinin en önemli ayaklarından biri arkeolojik alanlardaki açmaları ve anıtları hem çevresiyle ilişkilendiren hem de bunların mevcut durumlarını çok daha ayrıntılı biçimde ifade eden farklı ölçekteki çizimlerin hazırlandığı mimari belgeleme aşamasıdır. Ahunbay (2010: 110), yerleşimle ilgili

sağlıklı bir değerlendirmenin yapılabilmesi için belgeleme çalışmasının alanın ve alandaki yapıların tüm evrelerini ve katmanlarını kapsaması gerektiğini ifade etmektedir. Belgelemenin ne amaca hizmet edeceğine bağlı olarak, neyin belgelenmesi gerektiğini algılamak, değerlendirmek ve sonrasında çizim tekniği, anlatım dili ve detaylarına karar vermek, bilgi ve beceri gerektiren bir süreçtir.⁵ Alanın veya yapıların sergilediği tabakalar veya değişimler, mevcut hasarlar, malzeme kullanımı veya yapısal sorunlar gibi çok farklı tipteki bilgiler belgeleme çalışmalarının odak noktaları olabilmektedir.

EĞİTİM ATÖLYESİ

AMAÇ VE YAKLAŞIM

Arkeolojik alanlarda mimari belgelemeye ilişkin yukarıda tanımlanan insan kaynakları probleminin hafifletilmesi amacıyla çalışma grubu tarafından bir eğitim atölyesi önerisi geliştirilmiş ve birbirini takip eden iki yıl bu öneri uygulamaya geçirilmiştir.⁶ Önerilen eğitim atölyesi, sorunun çözümü için başlangıç seviyesindeki bir adım olarak görülebilir; özellikle arkeolojik alanlara ilgili duyan, bu alanda akademik stajını gerçekleştirmek isteyen mimarlık lisans seviyesindeki öğrencilerin hem teorik hem teknik bilgilerinin pekiştirilerek arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarında daha faydalı birer ekip üyeleri olmaları hedeflerden biridir. Böylece öğrencilere bu alandaki mesleki açıklar işaret edilirken geleceklerine ilişkin alternatif perspektifler de sunulmaktadır. Atölye kapsamındaki sunumlar ve tartışmalarda, arkeolojik alanda mimarlık mesleğinin ilişkili olduğu diğer konu ve alanlar hatırlatılırken alanın çok disiplinli yapısı gereği diğer meslek grupları ile ortak çalışma yürütme becerisi vurgulanmaktadır. Atölye, arkeolojik alanda ekip olarak çalışmanın gerekliliğini, mimar olarak ekip içinde var olmanın anlamını ve birbirini tamamlamanın

³ İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü'nde, özellikle lisans dönemi zorunlu derslerin müfredatının oluşturulması hakkında genel bir bakış için bkz: (Kolay ve Kuban 2009: 674, 676-677).

⁴ Mimarlık lisans programı bulunan üniversitelere ilişkin bilgiler Yükseköğretim Kurulu web sayfasından alınmıştır (URL 2). Aynı üniversite içinde bulunan İngilizce ve Türkçe programlar ile burs oranına göre değişen seçenekler göz önünde bulundurulurken sadeleştirme yapılmıştır.

⁵ ICOMOS tarafından hazırlanan ve 1996 yılında Sofya'da kabul edilen "Anıtların, Yapı Gruplarının ve Sitlerin Kayıt Edilmesine İlişkin Esaslar" başlıklı tüzük, kültürel mirasın "kayıt" edilmesine ilişkin genel ilkeleri ve konuları ele alan uluslararası bir metindir (ICOMOS, 1996). İngiltere'de 400'den fazla tarihi anıt, yapı ve alanı koruyan ve yöneten bir yardım kuruluşu olan "English Heritage"ın yayınladığı mimari belgelemeye ilişkin yayınlar da önemli başvuru kaynakları arasında sayılabilir (Adams 2016, Andrews 2013, Bowden 2002, Historic England 2018). Benzer biçimde, bilimsel esaslara dayalı koruma pratiğinin geliştirilmesi için bilginin üretilmesi ve yaygınlaştırılmasını amaçlayan özel bir uluslararası araştırma enstitüsü olan Getty Conservation Institute'un hazırladığı "Miras Alanlarının Korunması için Kayıt, Dokümantasyon ve Bilgi Yönetimi" başlıklı yayın da bir kılavuz metin niteliğindedir (Letellier et al. 2007).

⁶ Atölyelerin yürütücüleri mimarlık, arkeoloji ve inşaat mühendisliği temel eğitimlerine sahip mimarlık tarihi, belgeleme ve koruma alanları üzerine uzmanlaşmış dört üyeden oluşmaktadır.

önemini kavramaları için öğrencilere uygun bir ortam sunmaktadır.

Son yıllarda uzaktan algılama teknolojisindeki gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan yeni araçlar, yazılımlar ve yöntemler kültürel miras ile ilişkili tüm alanlarda yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Tarihi çevredeki mimari belgeleme çalışmalarında alanda verilerin toplanması, elde edilen verilerin işlenmesi, değerlendirilmesi ve sunumunda faydalandığımız araçlar da hızlı bir biçimde evrilmektedir. Williamson ve Warren-Findley (1991, 16), bu teknolojilerin takip edilmesi gereken güçlü araçlar olarak işlev gördüğünü ancak araştırma süreçlerini zedeleme potansiyelleri nedeniyle araştırmacıların bu konuda dikkat etmeleri gerektiğini vurgular. Burada, alanımızı etkileyen iki farklı konunun; verinin büyüklüğü ve elde edilme biçiminin tartışılması gerekiyor. Özellikle verilerin elde edilme biçimi hem alanda hem de ofiste alışageldiğimiz mimari belgeleme ve değerlendirme süreçlerini değiştiriyor. Belgelemenin, üzerinde çalışılan yapı ve yapı gruplarını incelemek ve anlamak için de kullanılan bir araç olduğu varsayıldığında, bu işlemi artık çok kısa sürelerle sıkıştıran araçların araştırmanın nesnesi ile temasımızı kısıtlatdığı ve çoğu zaman ortadan kaldırdığı, dolayısıyla; görerek, yakından bakarak, dokunarak, çizerek, ölçerek elde ettiğimiz “deneyimleme” sürecini zedelediği söylenebilir. İşte bu nedenle, çalışmaya konu olan eğitim modeli geleneksel belgeleme yöntemlerinden yola çıkan ama aynı zamanda yeni teknolojilerin sunduğu faydaların da bilincinde olarak dijital ve geleneksel araçlar arasındaki sağlıklı dengeyi sağlamayı, öğrencilerimizin tarihi çevre ile temasını en üst düzeye çıkararak “deneyimleme” sürecini zenginleştirmeyi hedeflemektedir. Programdaki yürütücü üyelerin uzmanlık ve ilgi alanlarının çeşitliliği ve program süresince tartışılan konuların farklı çalışma alanlarından seçilmesi de kültürel miras alanının çok disiplinliliğini yansıtmaya bakımından önemlidir. Eğitim programının içeriği ve bu içeriğin sunulma biçimi, ICOMOS’un 1993 yılında yayınladığı “Anıt, Grup ve Sitlerin Korunması için Eğitim ve Öğretim Kılavuzu” ile uyumludur. Bu bağlamda, kılavuz, koruma pratiğinin disiplinlerarası olması nedeniyle eğitiminin de multidisipliner yapıda olması gerektiğini, gerekli eğitim ve öğretimi elde etmenin farklı yöntemleri bulunabileceğini ve özellikle pratik uygulamalı eğitimin teşvik edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (ICOMOS, 1993).

DENEYİMLER: ATÖLYE 1. APOLLONIA AD RHYNDACUM – ATÖLYE 2. LİMYRA

Bu amaçlar doğrultusunda, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nde araştırmalarını mimarlık tarihi ve koruma disiplinlerinde sürdüren ve arkeolojik

alanlarda çalışma deneyimine sahip dört akademisyen olarak, üniversitemiz bünyesindeki lisans öğrencilerinin katılımıyla, “Arkeolojik Alanda Mimarın Rolü” başlığı altında bir eğitim atölyeleri dizisini organize etmeye başladık. 2018 senesinde mimarlık eğitimlerinin farklı dönemlerinden 15 öğrencinin katıldığı birinci çalıştay, Bursa, Akçalar ve Gölyazı’da (Aktopraklık Höyüğü ve Apollonia ad Rhyndacum⁷) hayata geçirildi. Ertesi sene organize edilen Antalya, Saklısu’daki (Limyra)⁸ ikinci atölyemiz ise 16 katılımcıyla gerçekleştirildi (Foto. 1).⁹

Foto. 1: 2018 ve 2019 yılları “Arkeolojik Alanda Mimarın Rolü Atölye Çalışması” posterleri / “Architect in Archaeological Field Studies” workshop posters in 2018 and 2019.

Atölyeler süresince katılımcılar, buldukları antik kentlerdeki *in-situ* konumdaki mimari kalıntıları ve bağlamından uzaklaşmış, bazen yeniden kullanılmış mimari parçaları okuma, anlama, belgeleme ve yorumlama konusunda bir dizi teorik ve uygulamalı eğitim aldılar. Geleneksel yöntemlerle mimari belgelemenin prensiplerini öğrendiler ve grup çalışması ile çeşitli arkeolojik kalıntıların ve mimari parçaların krokilerini çizip elle ölçülerini alarak teknik çizimlerini oluşturma denemeleri gerçekleştirdiler (Foto. 2-3).

Plan düzlemindeki uygulamalarla başlayan belgeleme pratikleri, seçilen yapı ve yapı kalıntılarının eskizlerinin hazırlanması ve çelik metre, çekül, su terazisi ve ip gibi geleneksel belgeleme araç ve

⁷ Aktopraklık Höyüğü kazı başkanı Prof. Dr. Necmi Karul’un desteği ile kazı evi atölye süresince hem konaklama hem de lojistik merkezi olarak kullanılmıştır. Apollonia ad Rhyndacum Antik Kenti’nde Prof. Dr. Derya Şahin ve Prof. Dr. Mustafa Şahin’in bilgisi dahilinde mimari belgeleme pratikleri gerçekleştirilmiştir.

⁸ Limyra’da gerçekleştirilen atölye çalışması, 2019 yılında kazı ekibi tarafından yürütülen diğer tüm çalışmalara ilişkin bilgilerle birlikte, kazı ekibince hazırlanan bir makalede sunulmuştur (Seyer et al., 2020: 219–263).

⁹ 2020 ve 2021 yılları için tasarlanan atölyeler konu ile ilgili yazışma ve organizasyon başlatılmakla birlikte pandemi sürecinin doğurduğu olumsuzluklar nedeniyle gerçekleştirilemedi.

Foto 2: Limyra kent surlarındaki atölye çalışması, 2019 / *Architectural documentation of a section of the city walls of Limyra, 2019.*

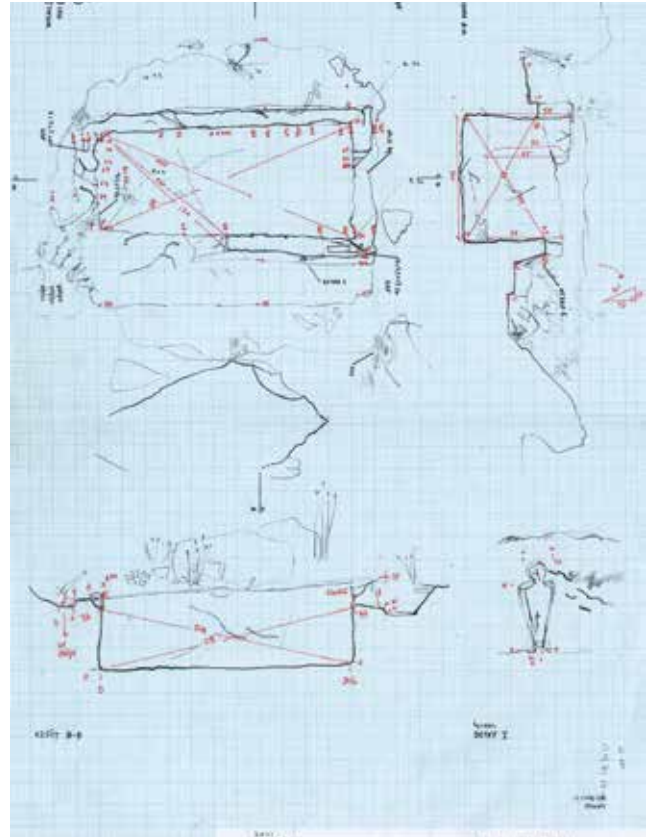
Foto 4: Apollonia ad Rhyndacum'da nekropol alanındaki atölye çalışmasından bir görünüm, 2018 / *Drawing exercise in the necropolis area at Apollonia ad Rhyndacum, 2018.*

yöntemlerinin pekiştirilmesini hedeflemiştir (Foto. 4-5, Şekil 1-2). Özellikle ücra noktalarda bulunan kalıntıların belgelenmesinde kimi zaman dijital araçlardan faydalanmak mümkün olmamaktadır; bu gibi durumlarda geleneksel yöntemler kullanılır. Dolayısıyla, basit belgeleme araçlarının nasıl ve hangi durumlarda kullanılacağına hâkim olmak, bu tip araçlar kullanılırken ne tür hataların ortaya çıkacağını öngörebilmek, belgelemenin planlamasını yapabilmek ve nitelikli ürünler elde edebilmek için son derece önemlidir. Zamanın ve insan kaynaklarının daha verimli kullanılabilmesi bakımından çoğu durumda geleneksel belgeleme yöntemleri ile modern teknikler birlikte kullanılmaktadır. Geleneksel yöntemlerin dayandığı temel bilgilere sahip olmak dijital araçların daha verimli kullanılmasına katkı sağlamaktadır.

Atölyelerde, arkeolojik alanlarda sıklıkla kullanılan nivo ve total station gibi optik ve elektronik belgeleme ekipmanları hakkında da bilgiler sunuldu. Öğrencilerin söz konusu araçları ve bu araçlardan elde edilen verileri ilk elden deneyimleyebilmeleri için alanda seçilen yapı ve yapı kalıntılarının kesit ve görünüşlerinin hazırlanmasına yönelik grup

Foto 3: Limyra'da damı mari parça çizimi çalışması, 2019 / *Architectural fragment drawing exercise in Limyra, 2019.*

Şekil 1: Apollonia ad Rhyndacum'da nekropol alanındaki kayaya oyulmuş bir lahdin kroki çalışması (haz. Nida Ekenel), 2018 / *Plan sketch with measurements of a rock-cut tomb in the necropolis area at Apollonia ad Rhyndacum (drawn by Nida Ekenel), 2018.*

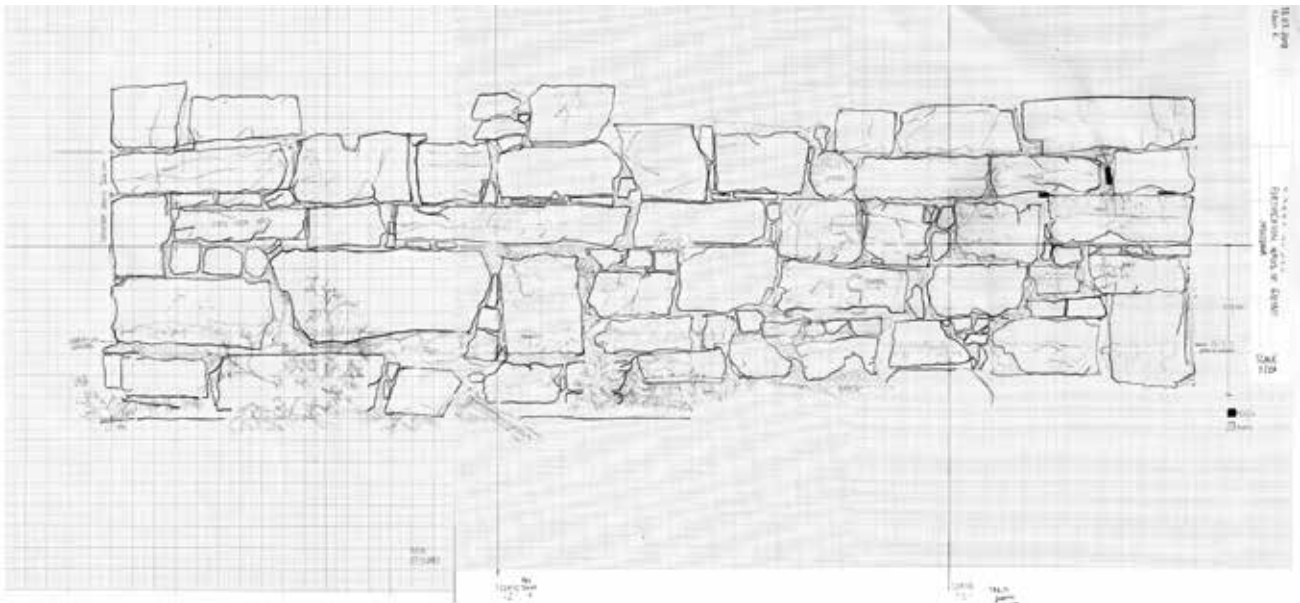
Foto 5: Apollonia ad Rhyndacum'da kent surlarına ait bir burç kalıntısının mimari belgeleme çalışması, 2018 / *Architectural documentation of the archaeological remains of a tower of the city walls of Apollonia ad Rhyndacum, 2018.*

çalışmaları gerçekleştirildi (Foto. 6, Şekil 3). Böylece, belgelenen nesnenin ve içinde bulunduğu ortamın kendine özgü koşullarına bağlı olarak, ihtiyaç duyulan verileri elde edebilmek için farklı araç ve yöntemlerin

kullanılabileceği fikri öğrenciler tarafından tecrübe edildi.

Günümüzde arkeolojik alanlarda mimariden küçük buluntu belgelemesine kadar her alanda yaygın bir şekilde kullanılan fotoğraf ve nokta bulutu temelli mimari belgeleme yöntemleri ve farklı katmanlarda mekansal analizleri mümkün kılan Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) hakkında seminerler düzenlendi. Fotoğraf temelli belgeleme yöntemlerine basit bir uygulama ile giriş yapılabilmesi için rektifiye edilmiş fotoğraflar üzerinden tarihi bir duvarın cephesi belgelendi. Yaklaşık 68 metre uzunluğunda ve yer yer yüksekliği 4 metreye ulaşan yığma bir duvar üzerinde sistemli biçimde oluşturulan referans noktalarının total station kullanılarak koordinat okumaları yapılırken aynı zamanda yeterli sayıda referans noktasını kadraja alan çok sayıda fotoğraf çekildi. Fotoğraf temelli belgeleme için tasarlanmış bir yazılım yardımıyla (Perspective Rectifier) fotoğraflar rektifiye edildi ve çizimlerde altlık olarak kullanıldı.

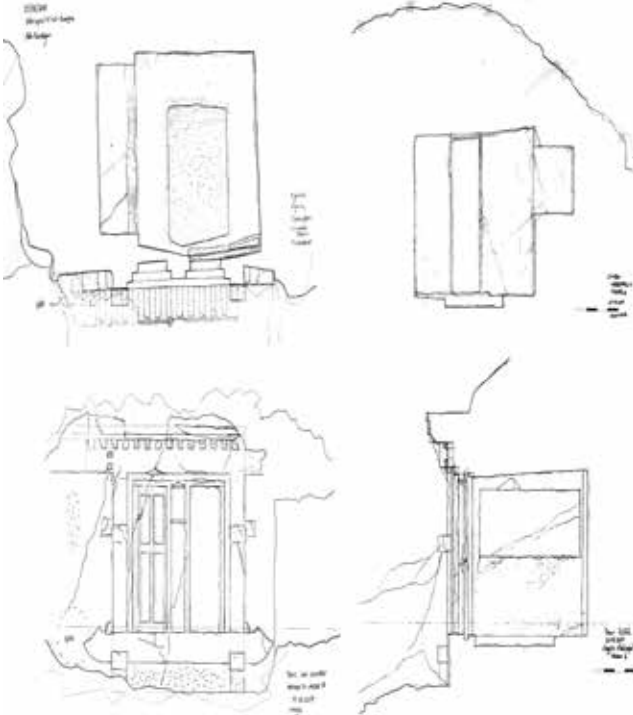
Alan çalışmalarında farklı yöntemlerle elde edilen verilerin sayısal ortama (CAD) aktarılması ve işlenmesi belgelemede önemli bir süreçtir. Hazırlanan ham çizimler üzerinden alanda doğrudan ölçekli çıktı veya tablet kullanılarak kontrol ve tamamlamaların yapılması ve hangi amaçla belgelemenin gerçekleştirildiğine bağlı olarak ihtiyaç duyulan detay, ölçek ve anlatım dilinde çizimlerin geliştirilmesi bu sürecin adımlarından biridir. Atölye kapsamında gerçekleştirilen tüm belgeleme çalışmalarında bu aşamada dikkat edilmesi gereken noktalar üzerinde tartışmalar gerçekleştirildi.

Şekil 2: Apollonia ad Rhyndacum'da kent surlarına ait burç kalıntısının görünüş çizimi (haz. Ekin Eryılmaz), 2018 / *Elevation drawing of the archaeological remains of a tower of the city walls of Apollonia ad Rhyndacum (drawn by Ekin Eryılmaz), 2018.*

Foto 6: Limyra Nekropolü V'te kayaya oyulmuş Mezar 6'nın mimari belgeleme çalışması, 2019 / *Architectural documentation of the rock-cut tomb 6 in the Necropolis V at Limyra, 2019.*

Şekil 3: Limyra Nekropolü V'te kayaya oyulmuş Mezar 6'nın katılımcılar tarafından hazırlanmış plan, kesit ve görünüş çizimleri (haz. Ada Karadoğan, Sena Onur, Deniz İpek Karataş, Batur Ecer), 2019 / *Plan, section, and elevation drawings of the rock-cut tomb 6 in the Necropolis V at Limyra, prepared by the workshop participants (drawn by Ada Karadoğan, Sena Onur, Deniz İpek Karataş, Batur Ecer), 2019.*

Gündüz alanda gerçekleştirilen uygulamalı çalışmalar, akşamları kazı evlerindeki sunumlar ve tartışmalarla desteklendi. Söz konusu seminerler; arkeoloji bilimi hakkında giriş niteliğinde bilgilerin verilmesi, arkeolojinin bir disiplin haline gelişi, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının süreçleri, mimarlık tarihinin arkeolojik verinin değerlendirilmesi ve tarih yazımı içerisindeki yeri, mimari belgeleme yöntemleri hakkında teorik bilgiler, arkeolojik alanlarda mimarlık ölçeğindeki koruma çalışmaları ve antik çağdan günümüze ölçüm ve belgelemede kullanılan alet ve yöntemlerin gelişimi gibi arkeoloji ve mimarlık kesişiminde yer alan konulara odaklandı. Katılımcılar, yerinde yapılan anlatım ve incelemelerle açma başından, laboratuvar ve depoya kadar arkeolojik araştırmaların çeşitli aşamalarında gerçekleştirilen çalışmalara aşinalık kazandılar. Ayrıca, ziyaret edilen kazılarda arkeolojik alanlarda çalışan mimarların kendi deneyimlerini paylaştıkları söyleşiler, uzmanların anlatımıyla seramik ve küçük buluntu değerlendirme ve analiz yöntemleri hakkında sunumlar, antropoloji ve zooarkeoloji gibi arkeolojinin alt disiplinleri hakkında seminerler gerçekleştirildi (Foto. 7).

Foto 7: Limyra'da Philip Mischa Bes tarafından verilen arkeolojik bağlamda seramik buluntu değerlendirme ve analiz yöntemleri semineri, 2019 / *Seminar about the interpretation and analyses of ceramic finds in archaeological contexts, taught by Philip Mischa Bes in Limyra, 2019.*

DEĞERLENDİRME: KATILIMCILAR

Ardışık olarak iki yıl boyunca gerçekleştirilen eğitim programının sonunda katılımcılar tarafından doldurulan değerlendirme anketleri değerlendirildiğinde, belirlenen kısa vadeli hedeflere ve öğrenme çıktılarına ulaşıldığı ve bunların ötesinde, başlangıçta öngörülmeleyen diğer bir takım olumlu sonuçların elde edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰ Ankete katılan

¹⁰ Anket katılım oranları, 15 öğrencinin katıldığı 2018 yılında Gölyazı'da (Apollonia ad Rhyndacum) gerçekleştirilen çalıştay için %93, 16 katılımcıyla 2019 yılında Saklısu'da (Limyra) gerçekleştirilen çalıştay için %87 olarak tespit edilmiştir.

öğrencilerin tamamı çalıştay sırasında edindikleri bilgi ve deneyimlerin mimarlık eğitimlerine olumlu etkileri üzerinde durmaktadırlar. Tahmin edileceği gibi, çeşitli mimari belgeleme yöntemlerini öğrenmek ve bu konuda deneyim kazanmak katılımcıların gözünde en çok öne çıkan katkı olmuştur. Bunun yanı sıra, özellikle mimarlık eğitimine yeni başlayan katılımcıların, başta mimarlık tarihi ve koruma olmak üzere pek çok alandaki temel bilgiyle, ifade teknikleri ve çizim programlarıyla ilk karşılaşmalarının çalıştay sırasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu noktada, söz konusu öğrencilerin, çalıştay yürütücülerinden öğrendiklerinin yanı sıra diğer katılımcılarla olan bilgi paylaşımını vurgulamaları, mimarlık eğitiminin farklı aşamalarındaki öğrencilerin, odaklı bir şekilde bir arada çalışmasının ve üretmesinin yararlarına işaret etmektedir. Ayrıca verilen yanıtlardan, katılımcıların kültürel miras farkındalığının arttığı ve üniversite eğitimlerinin ve profesyonel hayatlarının devamında arkeolojik alanlarda gerçekleştirilen mimari müdahalelere ve çevrelerindeki tarihsel katmanlaşmaya yönelik ilgilerinin, dikkat ve anlayışlarının geliştiği anlaşılmaktadır.

Diğer bir önemli çıkarım grup çalışmasının öneminin ve gerekliliğinin kavranmasıdır. Çalıştay süresince katılımcılar bir arada yaşayıp ürettiler ve arkeolojik kazı gibi büyük çaplı ve uzun soluklu bir projenin nasıl işlediğini yakından gözleme imkânı buldular. Böylece, mimarlık öğrencileri, çok aşamalı ve çok aktörlü arkeolojik araştırma, belgeleme ve yorumlama süreçlerine aşinalık kazandılar. Katılımcı değerlendirmeleri, mimari proje süreciyle de paralellik kurarak, çalıştay deneyiminin organizasyon ve grup çalışması becerilerinin gelişmesinde veya farkındalığında katkısı olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalıştay süresince gerçekleştirilen seminerler, uygulamalı saha çalışmaları, gezi ve incelemeler, pek çok mimarlık öğrencisi için arkeoloji disipliniyle ilk gerçek karşılaşmayı oluşturdu. Bu sayede, değerlendirme anketlerine verilen cevaplar, katılımcıların arkeoloji ve ilgili disiplinler ve çalışma alanları hakkında temel düzeyde bilgi edindiğini göstermektedir. Arkeolojik alanlarda gerçekleştirilen çalışmaların çeşitliliği ve disiplinlerarasılığı karşısında, katılımcıların ortak tepkisi ise çalıştayın daha uzun ve kapsamlı olması talebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, arkeolojik araştırma projelerinin büyük bir ekip çalışmasının ürünü olduğuna ve söz konusu süreçler içerisinde mimarlık tarihçisi ve koruma uzmanı mimarların sorumluluklarına dair farkındalık kazanıldığı görülmektedir. Böylece, katılımcılar bir mimarlık mezunu için alternatif bir kariyer yolu hakkında detaylı bilgi edinme imkânı buldular. Hâlihazırda akademik ve profesyonel

anlamda bu yoldan ilerlemeyi düşünen öğrenciler için ise çalıştay, kısa süreli bir arkeolojik alanda çalışma deneyimi sundu.

Kurgulanan bir haftalık eğitim süresi içinde de olsa arkeolojik alanlarda çalışma ve kazı evlerinde kazı ekibiyle birlikte konaklama imkânının katılımcılar için değerli olduğunu düşünüyoruz. Anket katılımcılarının deyimleriyle, geleneksel belgeleme yöntemlerinin kullanılması arkeolojik kalıntılara “birebir temas” edebilmeyi mümkün kılmış görünmektedir. Genel anlamda çalıştay programı ve kazı evinde kalma deneyiminin katılımcıların sit alanıyla doğrudan ilişki kurabilmesini sağladığı, stüdyo ve sınıflarda gerçekleştirilen mimarlık eğitiminden farklılaşan bir öğrenme tecrübesi kazandırmış olduğu anlaşılmaktadır. Anket sonuçları, çalıştay programında yer alan teorik ve uygulamalı eğitimin birlikte ilerlediği kurgunun katılımcıların öğrenme süreci açısından verimliliğini değerlendirmektedir. Verilen yanıtlarda, akşamları kazı evinde gerçekleştirilen ölçü alma ve belgeleme yöntemleri gibi pratik bilgileri içeren ya da mimarlık tarihi, arkeoloji ve alt dallarının kullandığı metodolojiler ve sonuçlar hakkındaki sunum ve tartışmaların, genellikle hemen ertesi gün sahada uygulanabilmesinin ve/veya gözlemlenebilmesinin olumlu sonuçları üzerinde durulmuştur.

Katılımcılara gelecekte arkeolojik alanlarda gerçekleştirilen çalışmalara ya da benzer eğitim programlarına katılma konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Anket katılımcılarının yüzde doksanı bu soruya olumlu yanıt vermiştir. Olumsuz yanıt veren katılımcıların tamamı, arkeolojik alanda çalışma ve kazı evinde konaklama tecrübesi sonucunda bu çalışma alanının kendilerine uygun olmadığına karar vermişlerdir; bu anlamda da çalıştay sırasındaki deneyimleri oldukça değerlidir. En sık dile getirilen gerekçe ise fiziki şartların ve konfor koşullarının güçlüğü olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Adams (2016: 1), “Drawing for understanding” başlıklı kitabında, çizim veya belgeleme eyleminin, önemli olanın bir dereceye kadar yorumlanmasını veya seçilmesini gerektirdiğini, bu nedenle çizimi yapan kişinin neyi çizeceği konusunda fikri olması ve neye baktığını olabildiğince anlaması gerektiğini ifade eder. Bu açıdan bakıldığında atölye, mimari ve arkeolojik dokümantasyon pratiğinin ötesinde “neyin, neden ve nasıl” inceleneceği ve belgeleneceği gibi temel soruları cevaplamaya yardımcı olan bir eğitim programı olarak değerlendirilmelidir. Arkeoloji bilimi, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının süreçleri, mimarlığın arkeoloji ile ilişkisi, mimari belgeleme

yöntemleri, arkeolojik alanlarda koruma çalışmaları ve antik çağdan günümüze ölçüm ve belgelemede kullanılan alet ve yöntemlerin gelişimi gibi arkeoloji ve mimarlık kesişiminde yer alan konuların ele alındığı sunumlar, öğrencilerimizin bu alandaki temel bilgilerini pekiştirmiştir. Ağırlıklı olarak geleneksel belgeleme yöntemleri kullanılarak alanda gerçekleştirilen farklı tip ve kapsamdaki uygulamalar ise öğrencilerimize mimari belgelemede ölçme, değerlendirme, çizim ve sunum konusunda pratik bilgiler kazandırmıştır.

Arkeolojik alanlara ilgi duyan öğrencilerin bir bölümü, daha önce bu tip alanlarda deneyimleri bulunmadığı için hem çalışma koşulları ve disiplini hem de yürütülen işler ile ilgili hayal ettikleri çerçeve ile gerçekte var olan durumu örtüstürmekte güçlük yaşamaktadır. Bu öğrencilerin büyük kısmı, ilk elden deneyimleme fırsatı buldukları bu alanlarda meslek yaşamlarını devam ettirmekten vazgeçmektedir. İlk bakışta olumsuz gibi algılanabilecek bu durum, meslek hayatına henüz atılmamış mimarlık öğrencileri için öğretici ve yönlendirici bir kazanımdır. Diğer bir grup ise atölye sonrasında da arkeolojik alanlarda çalışmaktan mutluluk duymaya devam eden ve yaşadıkları deneyimi faydalı bulan öğrencilerdir. 2018 ve 2019 senelerinde çalışmaya katılmış ve 2022 senesine gelindiğinde büyük çoğunluğu mimarlık eğitimini artık tamamlamış olan otuz bir öğrenciden altısı (yaklaşık olarak % 20), aradan geçen süre içerisinde Afrodiasias, Ayatekla, Bergama, Edirne, Gordion, İznik, Olba ve Parion gibi çeşitli arkeolojik kazı ve yüzey araştırması projelerinin ekiplerine dâhil olmuşlardır. Hali hazırda devam etmekte olan birçok arkeolojik kazının mimari belgelemede deneyimli mimar adayı talebine, atölyeye katılan öğrencilerimizi yönlendirebilmek ve öğrencilerimizin kendilerine verilecek görevi yerine getirebileceklerine duyduğumuz inanç hem atölye yürütücülerini hem de öğrencilerimizi mutlu etmektedir.

Eğitim atölyesi; 10 saat teorik, 48 saat uygulama ve 12 saat bireysel çalışma ile toplam 70 saatlik bir programdır. Atölyenin, öğrenme çıktıları ile kazandırdığı bilgi ve beceriler bakımından lisans seviyesindeki 3-4 AKTS (Avrupa Kredi Transfer Sistemi)'lik bir seçmeli ders ile uyumlu olduğu, bu nedenle öğrencilerin atölyede başarılı olmaları halinde, katılımlarının ders kredisi olarak transkriptlerine eklenmesi arzu edilmektedir.¹¹ Ayrıca, önümüzdeki dönemlerde atölye süresinin uzatılarak kültürel mirasın belgelenmesinde kullanılan dijital yöntemlerinin (resim ve nokta bulutu temelli

belgeleme, üç boyutlu modelleme, NDT vb.) eğitim programının ikinci bir modülünde ele alınması ve böylece kültürel miras alanındaki diğer disiplinlerle işbirliklerinin artırılması öngörülmektedir.

TEŞEKKÜR

Destekleri ve misafirperverlikleri için Aktopraklık Höyüğü kazı başkanı Prof. Dr. Necmi Karul'a ve kazı ekibine, Hatice Kübra Gür ve Bedel Esma Emre'ye, Apollonia ad Rhyndacum Antik Kenti'nde mimari belgeleme pratiklerinin gerçekleştirilmesinde Prof. Dr. Derya Şahin ve Prof. Dr. Mustafa Şahin'e; Limyra Antik Kenti'ndeki atölyenin gerçekleştirilmesindeki destekleri ve katkıları için kazı başkanı Dr. Martin Seyer, mimar Klaus Schulz, Dr. Alexandra Dolea, Dr. Gerhard Forstenpointner ve Dr. Philip Mischa Bes'e, Limyra kazı ekibine, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'ne, Ali Tosun ve ailesine teşekkürlerimizi sunarız..

¹¹ 2018-2019 bahar yarıyılında bu atölyenin haftada 3 saatlik bir seçmeli ders olarak mimarlık eğitimi içinde yer alabilirliği, aynı ekip ve benzer bir akış içinde denenmiştir. Elde edilen sonuçlar ve öğrencilerin ve hocaların dersteki motivasyonları, bu eğitimin ancak doğrudan bir arkeolojik alanda yoğun bir program içinde yapılmasının anlamlı olacağını göstermektedir.

KAYNAKLAR

ADAMS, A., 2016,

Drawing for Understanding, Swindon: Historic England.

AHUNBAY, Z., 2010,

"Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları: Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme", **TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, (8), 103-118.

ANDREWS, D., BEDFORD, J., BLAKE, B., BRYAN, P., & CROMWELL, T., 2013, **Measured and Drawn**, New York: English Heritage Publishing.

BOWDEN, M., 2002,

With Alidade and Tape, Swindon: English Heritage.

EMERICK, K., 1997,

"Archaeology and Architecture: A Tradition of Collaboration", **Journal of Architectural Conservation**, 3(1), 52-66. doi: 10.1080/13556207.1997.10785180

Historic England, 2018,

3D Laser Scanning for Heritage: Advice and Guidance on the Use of Laser Scanning in Archaeology and Architecture, Swindon. Historic England.

ICOMOS Charter, 1990,

The Protection and Management of the Archaeological Heritage

ICOMOS Charter, 1993,

Guidelines on Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites

ICOMOS Charter, 1996,

Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites

KOLAY, İ., KUBAN, Z., 2009,

"İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı'nın Tarihi", **TALİD Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi** 7, 673-683.

KUBAN, N., KÂHYA, Y., 2016,

"Mimari Mirasın Korunmasında Uygulama Elemanlarının Yetiştirilmesine Yönelik Yaygın Eğitim Uygulamaları", **METU Journal of the Faculty of Architecture**, 33(1), 147-167.

LETELLIER, R., SCHMID, W., LeBLANC, F., 2007,

Recording, Documentation, and Information

Management for the Conservation of Heritage Places: Guiding Principles. Los Angeles, CA: Getty Conservation Institute.

SEYER, M., DOLEA, A., BES, P. M., SCHWARCZ, D. Z., FORSTENPOINTNER, G., LÖCKER, K., TOTSCHNIG, R., UYTTERHOEVEN, I., CAYRE, E., ÖNİZ, H., ÖZTOSUN, C., KUBAN, Z., 2020, *"The Excavation at Limyra (Lycia) 2019: Preliminary Report"*, **Anatolia Antiqua**, XXVIII, 219–263.

WILLIAMSON, R. A., WARREN-FINDLEY, J., 1991, *"Technology Transfer, Historic Preservation, and Public Policy"*, **The Public Historian**, 13(3), 15–32.

URL-1: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-309272/2021-yili-kazi-ve-yuzey-arastirma-faaliyetleri.html>

URL-2: <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10155>

URL-3: <https://www.saratprojesi.com/tr>

URL-4: <http://kmkd.org/kulturel-mirasin-korunmasinda-kapasite-gelistirilmesi-koru/>